

Eminescu și cultura națională*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Trăim într-o lume relativ prosperă care, deși este atinsă de boli care par pe alocuri incurabile, ne dă răgazul necesar să ne gândim din când în când și la cultură, adică la universul spiritual care ne înconjoară și care, în același timp, se află și înăuntrul nostru. Cultura națională cuprinde ansamblul manifestărilor spirituale ale unui popor, ilustrate prin creații și realizate adesea în cadrul unor instituții. De aceea, includem în cultură, de exemplu, deopotrivă poezia (creație) și școala (instituție). Azi, se cuprind tot mai mult în cultură și științele exacte, fiindcă sunt tot produse ale spiritului omenesc. Eminescu, spre a fi capabil de creația superioară la care a ajuns, a învățat și multă matematică și fizică. Creațiile spiritului omenesc ne arată că „la început a fost Cuvântul” și că din acesta s-au întrupat apoi toate, cele văzute și cele nevăzute, cele palpabile și cele inefabile. **Cultura se cheamă națională la popoarele care au atins stadiul de națiuni moderne, iar acest nume nu jighește pe**

nimeni, nu are în el nimic ofensiv, individualist sau discriminatoriu.

Unii se întreabă de ce Ziua Culturii Naționale se ține de ziua nașterii lui Eminescu. Este simplu: **când se vorbește despre cultură la români, este imposibil să se facă abstracție de Eminescu.** Dincolo de calificativele superlative care s-au adăugat numelui și personalității sale, Eminescu cuprinde *in nuce* cultura românească însăși, cu mai toate operele (creațiile) și instituțiile sale. Eminescu a născut poezie, proză, teatru, basm, eseu, reportaj, istoriografie, filosofie, discurs politic, sociologie, considerații matematice, fizice, economice. Manuscrisele sale – 46 de volume, aproximativ 14 mii de file – au fost dăruite de Titu Maiorescu Academiei Române. Ele s-au materializat în 14 volume tipărite, prezentate și digital în șapte CD-uri. De aici se vede capacitatea miraculoasă a scriitorului de a cuprinde în mintea sa lumea. Eminescu a cunoscut direct instituții de cultură precum școlile de

**Alocuțiune susținută la Sesiunea „Ziua Culturii Naționale”
(15 ianuarie 2025, Aula Academiei Române)*

toate gradele, bibliotecile, teatrele, casele de cultură, cenaclurile, tipografiile, revistele și presa în general. Poetul a fost conștient de problemele școlii românești, căci, la 1 iulie 1875, Titu Maiorescu, pe atunci ministrul Învățământului și Cultelor, l-a numit revizor școlar al județelor Iași și Vaslui, funcție deținută până-n 4 iunie 1876. Avea obligația ca, de două ori pe an, să inspecteze 152 de școli din cele două județe și să îndeplinească sarcinile administrative ale cancelariei revizorului. De aceea, poetul a rostit în cunoștință de cauză **adevăruri despre educație**: „Educațiunea e cultura caracterului, cultura e educațiunea minții. Educațiunea are a cultiva inima și moravurile, cultura are a educa mintea. De aceea, un om bine educat, cu inimă, caracter și moravuri bune, poate să fie cu un cerc restrâns de cunoștințe, pe când, din contra, cultura, cunoștințele cele mai vaste pot fi cuprinse de un om fără caracter, imoral, fără inimă”. S-ar înțelege că acele două, caracterul bun și cultura mare, ar trebui să interfereze, să se unească în aceeași persoană ca să rezulte din aceasta o personalitate. Eminescu are multe constatări teoretice despre cultură, dar are o latură critică la adresa formării culturii din România timpului: „Într-o țară în care **religia și curăția moravurilor** au fost înlăturate prin epicureism și sibaritism, în care conștiința de drept și nedrept, de bine și rău sunt zilnic jignite prin ridicarea socială a unor pături de oameni neonești, în care nepăsarea a ajuns a admira oamenii de nimic, spiritul public caută în zadar un razim în contra corupțiunii. Departe de a găsi undeva acest razim, el e din contră atras de vârtejul general și ajunge a crede că legile morale, uniforme pentru toate popoarele, sunt vorbe goale care pretextează din gură, dar pe care nu le crede nimeni”. **Epicureismul** a fost un curent filosofic în antichitate, dar a fost reluat periodic în anumite timpuri și societăți, cu variante. Doctrina filosofică materialist-ateistă a lui Epicur îmbogățea atomismul antic, iar în etică încerca să creeze o teorie a plăcerii raționale, la baza căreia să stea un ideal individualist, de evitare a suferinței și de dobândire a unei fericiri senine. Pentru epicureici, cel mai rezonabil lucru erau repaosul și liniștea, nu activitatea. Termenul de **sibaritism** este derivat din numele orașului grec Sybaris (din sudul Italiei), bine cunoscut în antichitate pentru înclinația locuitorilor către lux și lascivitate. Cuvântul a fost apoi asociat cu persoane, tendințe și curente de-

votate plăcerii și huzurului. Mitologia păstrează, în legătură cu pieirea orașului Sybaris, o istorisire aproape neverosimilă: frunțașii excentrici ai caveriei orașului și-au învățat caii să danseze în sunet de muzică, încât, atunci când o armată inamică a atacat cetatea în acompaniamentul muzicii, au fost înfrânți foarte ușor; atacatorii au zdrobit caii dansatori și călăreții lor neajutorați. Aici, **Eminescu nu se arată deloc autohtonist** – cum este el grăbit caracterizat câteodată de exegeți – ci de-a dreptul prooccidental, adept al acțiunii, al muncii, al seriozității bazate pe spiritul concurențial-individualist. Succesul într-o societate nu vine prin inactivitate, prin plăceri și lux, ci printr-o educație sănătoasă, bazată pe valorile verificate de istorie. „**Ridicarea socială a unor oameni neonești**” și plasarea lor în postura de conducători este deplânsă de Eminescu și considerată un izvor al corupției și al bagatelizării „legilor morale”, fără de care o societate performantă nu poate funcționa. Pentru inspectorul școlar evocat, „științele sănătoase” au menirea nu doar de a informa elevii, ci de a-i responsabiliza în a fi capabili să pună umărul la propășirea spirituală și materială a poporului român. Eminescu crede că prin orice disciplină școlară se face educație și că educația trebuie bazată pe principii morale serioase. Critica poetului la adresa educației timpului său este ascutită: „Prin ignorarea laturii educative a școlii, a bisericii, a vieții de stat, am ajuns a face dintr-o țară înzestrată cu atât de multe condiții de dezvoltare sănătoasă [...] o țară în care totul e atins de morbiditate. Dacă starea materială a populațiilor noastre e rea, cea morală e aproape și mai rea”. Astfel sărăcia materială se asociază cu sărăcia morală și spirituală.

Eminescu vede în credință și în Biserică o „armă” în lupta națională. Să nu uităm că atunci când scria Eminescu abia se reunise Dobrogea cu România (1878) și că majoritatea românilor trăiau încă în provincii ocupate de imperiile străine, unde lupta de emancipare națională era în toi. Dar, pentru identitatea noastră, Eminescu invoca, după Biserică, **limba română** și-i vestejea pe politicienii conducători: „Disprețuind limba prin împetrișări și prin frazeologie străină, au lovit un al doilea element de unitate; disprețuind datinile drepte și vechi și introducând la noi moravurile statelor în decadentă, ei au modificat toată viața noastră publică și privată în așa grad încât românul ajunge a

se simți străin în țara sa proprie”. Aceste cuvinte par a fi fost scrise acum.

Viața lui Eminescu, desfășurată în intervalul 1850–1889, adică pe parcursul a 39 de ani, dintre care 33 activi pe de-a-ntregul, a cunoscut toată zbaterea marilor noștri intelectuali de consolidare a identității și de făurire a unității politice naționale. **Proiectul românesc de țară s-a pus în practică între 1848 și 1918, iar Eminescu a trăit două dintre cele trei etape mari ale sale: unirea de la 1859 și independența de la 1877.** Poetul a fost conștient de acest plan de țară, la realizarea căruia a contribuit din plin. Academia Română se crease în 1866 anume pentru a cultiva, fortifica și norma limba română, a face cunoscute istoria (faptele trecutului) și folclorul (obiceiurile poporului). Tocmai despre acestea vorbește poetul; el nu mai dorește „împestrițări” și frazeologie străină în limba română și nici „dispreț față de datinile drepte și vechi”. El pledează pentru puritatea și frumusețea limbii române, creatoare de literatură națională („Când privesc zilele de-aur a scripturelor române,/ Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine/ Și în jur parcă-mi colindă dulci și mândre primăveri./ Sau văd nopți ce-ntind deasupra-mi oceanele de stele,/ Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,/ Cu izvoare-ale gândirii și cu râuri de cântări.”), de poezie de înaltă calitate („Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.”). Vrea să se cunoască și să se cultive „datinile drepte și vechi”, posibil de reînviat prin istorie. Aici, Eminescu apără specificul național în context european. Românii trebuie să existe în Europa – consideră poetul – prin afirmarea propriei lor personalități, nu prin imitare mecanică și moravuri nepotrivite. Judecata finală din citatul de mai sus este amară: „românul ajunge a se simți străin în țara proprie”.

Cum spuneam, în unele privințe, gândurile poetului par a fi fost puse în pagină acum, în timpul prezent. **Pervertirea limbii, disprețul față de datini, înstrăinarea a milioane de români se petrec sub ochii noștri și mulți dintre noi privim neputincioși toate aceste rele, fără să reacționăm. Iar reacțiile sănătoase – atâtea câte sunt – apar, în ochii unora chemați sau auto-chemati „progresiști”, neomarxiști, „anulatori ai culturii”, „treziți” etc., drept „naționaliste”, „arierate”, „fasciste” sau de alte feluri.** Chiar invocarea

lui Eminescu le stârnește unora sentimente de respingere, de condamnare, de ură. Firește, laudele excesive aduse poetului sunt la fel de dăunătoare ca și criticile neoneste. Eminescu a fost un geniu al culturii românești, dar a fost om, cu merite și cu defecte (păcate). Anumite atitudini ale sale (care pot fi astăzi interpretate ca xenofobie sau antisemitism) nu trebuie scoase din contextul epocii în care a trăit Eminescu. *Eminescu nu a exprimat niciodată ură față de alte popoare luate în ansamblul lor, ci doar față de anumite grupuri care-i asupreau pe românii situați, de exemplu, în provincii românești înstrăinate.* Astfel, el se referă la „muscalii” care ocupau Basarabia, la maghiarii și la austriecii care dețineau Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina. Istoria i-a dat dreptate lui Eminescu, prin unirea din 1918 și prin recunoașterea internațională a acestui act al românilor la Conferința de Pace de la Paris din 1919–1920. Eminescu a exprimat idei de respingere față de anumiți evrei asupritori, cum făceau mai toți oamenii de cultură din Europa timpului, iar numele de antisemitism abia atunci se năștea și nici nu a fost cunoscut de Eminescu. Oricum, asemenea atitudini trebuie condamnate, iar istoria le-a condamnat. Însă **condamnarea fără drept de apel a națiunii, respingerea termenului de „național”, exprimarea urii față de români și România, încercările de a le scoate din cultura românească pe unele dintre marile personalități**, pe anumiți creatori de mari valori – direcții care se mai întâlnesc pe ici, pe colo – nu au în sine nimic drept și corect. Acestea amintesc de anii dictaturilor, când se **făceau index-uri ale operelor interzice, când se ardeau cărțile, când erau arestați scriitorii, când se iveau „toboșarii vremurilor noi”, adevărați in-chizitori ai regimurilor de extremă dreaptă și de extremă stângă.** Or, cultura înaltă și creația autentică trebuie să fie deasupra acestor interdicții, să conducă la concordie și unire. Nu-i putem face pe creatorii înaintași să gândească la fel ca noi și nici nu se cade să-i pedepsim *post mortem*. Europa viitorului nu trebuie să ne omogenizeze – nici nu va putea – ci să cultive armonia între națiuni și între indivizi, cu respectul democrației, al dreptului de a ne contrazice în libertate. Iar pe Eminescu, dacă îl criticăm, să o facem în cunoștință de cauză și cu deferență. Eminescu are puncte vulnerabile și poate să fie criticat, dar de către cunoscători, nu de

către oameni fără personalitate culturală, fără creație, fără cunoașterea lumii lui Eminescu, a istoriei timpului și locului său. Altminteri, ne aflăm „ca musca la arat”, vorbind singuri și câștigându-ne doar disprețul lumii.

Eminescu a avut, în ciuda pesimismului său, prezent pe o paletă largă a manifestărilor vieții – de la dragoste până la politică – **un sentiment tonic față de români și față de România, realități pe care le vedea ca o punte dintre Orient și Occident**, ca pe om sinteză a celor două Europe. Eminescu nu a supraestimat cultura și civilizația românească, ci a militat pentru recunoașterea valorii lor, pentru îndreptarea lor, pentru transformarea țării într-un loc dorit și iubit de toții fiii ei. Mesajul eminescian este valabil și azi și nu există nimic rău în îndemnul și urările rămase de la poet față de România, „țara mea de glorie, țara

mea de dor: „Fiii tăi trăiască numai în frăție/ Ca a nopții stele, ca a zilei zori,/ Viața în vecie, glorie, bucurie,/ Arme cu tărie, suflet românesc,/ Vis de vitejie, fală și mândrie...”¹). Dorirea aceasta, cu tot aspectul său patetic romantic, este similară doririlor tuturor marilor poeți din epocă pentru țările lor, de la Goethe și Victor Hugo până la Sándor Petőfi și Taras Șevcenko. Eminescu exprimă cel mai bine sufletul românesc, definește cel mai bine statutul nostru de „enclavă latină la porțile Orientului” și înțelege cel mai bine cultura românească, populară și cultă. **De aceea, ziua nașterii sale a devenit și Ziua Culturii Naționale, deopotrivă în dreapta și stânga Prutului, în acea unitate pe care poetul a visat-o, a preamărit-o și a construit-o, cu mintea și inima, pe-acest „picior de plai” al nostru.**